

ระบบและทฤษฎีพุทธจิตวิทยา

Systems and Theories of Buddhist Psychology

ผศ.ดร.เริงชัย หมื่นชนะ

Assist.Prof.Dr.Rerngchai Muenchana

ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

คำว่า ระบบ คือ ชุดของสิ่งที่มีปฏิสัมพันธ์กัน หรือการพึ่งพาซึ่งกันและกันของสิ่งที่มีการดำรงอยู่ที่แตกต่างกันและมีอิสระที่ได้ถูกรวบรวมในรูปแบบบูรณาการทั้งหมด ในความหมายหมายถึง ชุด (set) ของส่วนประกอบ (element) ที่มีลักษณะสัมพันธ์กันโดยการรวมกันเป็นกลุ่ม (input) กระบวนการ (process) และผลผลิต (output) จุดเน้นของระบบ จะเน้นไปที่กระบวนการ หมายถึง ขั้นตอนการปฏิบัติงานที่มีการกำหนดอย่างชัดเจนว่าจะทำอะไรบ้าง เพื่อให้ได้ผลที่ต้องการ ขั้นตอนการปฏิบัติงานจะต้องปรากฏให้ทราบโดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของเอกสาร หรืออิเล็กทรอนิกส์ หรือโดยวิธีอื่น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า ระบบคือ อย่าง ทำนอง ลำดับ ระเบียบ ที่รวมส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน ชั้น เช่น กับระบบใบไม้ คือ ใบไม้ที่หล่นลงมาซ้อนกัน และในการศึกษาพุทธจิตวิทยา ได้ถือเอาองค์ประกอบของระบบเป็นแนวทางในการศึกษาพุทธจิตวิทยา คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ ขอบเขตเนื้อหา สมมติฐาน สาขา พัฒนาการของการศึกษาพุทธจิตวิทยา คำสอนแม่บท การศึกษาจากรรรณคดี การศึกษาพุทธจิตวิทยาจากพุทธสาวก สาระพุทธจิตวิทยา การพัฒนาจิตและจิตวิทยาประยุกต์ ในลักษณะบูรณาการอย่างสัมพันธ์กัน ตั้งแต่วัตถุประสงค์ เป็นต้นไปจนนิสิตมีจิตสาธารณะ มีเมตตา บรรณาติต่อกันตามหลักสังคหวัตถุ ทฤษฎี หมายถึง กลุ่มความคิดที่มีเหตุผล ซึ่งได้มาจากการศึกษาอย่างเป็นระบบและมีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายเรื่องราว หรือเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุผล โดยได้ผ่านการทดลองอย่างน่าเชื่อถือ เช่น ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ และคำว่า ทฤษฎี หมายถึง ระบบความคิดที่มีการจัดการที่ได้อธิบายปรากฏการณ์ เหตุการณ์ต่างๆ ว่าเป็นอะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร และจะเป็นอย่างไรต่อไปในอนาคต ทฤษฎี ได้มาจากการตั้งสมมติฐาน (hypothesis) และการพิสูจน์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ จนได้หลักฐานข้อเท็จจริง มีเหตุผลที่น่าเชื่อถือยืนยันอยู่จำนวนหนึ่ง จึงได้รับการยอมรับว่าเป็นทฤษฎี ทฤษฎีตามหลักพุทธจิตวิทยา ตรงกับภาษาบาลีว่า ทิฏฐิ แปลว่า ความเห็น ความเข้าใจ ความเชื่อในการ

ศึกษานี้ หมายถึง การเห็นชอบได้แก่ เห็นชอบตามทำนองคลองธรรมว่าทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว
 ชั้นนี้ไม่เที่ยง เห็นอริยสัจ ๔ ดังนั้น การศึกษาพุทธจิตวิทยาจึงเป็นการศึกษาถึงระบบที่เน้นกระบวนการ
 ที่มีการกล่าวถึงวัตถุประสงค์ เนื้อหาพุทธจิตวิทยาและจุดประสงค์เชิงคุณธรรม คือผู้เรียนที่ได้ศึกษา
 วิชานี้ จะเป็นที่มีจิตสาธารณะ และมีความคิดเห็นที่เป็นสัมมาทิฎฐิ ตามหลักธรรมคำสอนทาง
 พระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : ระบบพุทธจิตวิทยา, ทฤษฎีพุทธจิตวิทยา, ทิฎฐิ

Abstract

A word “system” is the set of relation to things or dependence together on the staying things differently and independently. They are all applied in the type of integration in the meaning of the words “set” and “element” as well as they always relate to input, process, and output. The main system emphasizes the process meaning to the steps of work performance that are set clearly how we have done for taking the wanted results. They must be known generally, but not only the formations of documents, electronics or the other ways. Thai dictionary “Rajbundityastan” gave the meaning that the system is the order, type, and formation including the different parts together such as the system of tree leaves is meant that they fell down and pressed on and on. The Buddhist psychology catches the elements of system to be direction for studying it. There are its objectives, framework, contents, hypothesis, major subject of development on study the Buddhist psychology, the main study from Buddha’s followers, the core of the Buddhist psychology, psychological development and application. All of them are integrated on relation from its objectives so that students have volunteer mind, love, and generosity by the principle of Sangahavatthu. Theory is meant that the set of ideas is the reasons causing of studying systematically and with the purpose to explain the situation or appearance by getting the believable experience such as the theory of science etc. It is also meant that the thinking system can display the many appearances what they are, how they can happen

and how they shall become in the future. It is the result from making the hypothesis and proves it by the science element so that we found the evidence and truth, the creditable and conforming reasons. It is accepted that this is the theory. According to the Buddhist psychology, it relates to Pali in the word “Titthi” that is translated “understanding” and “belief”.

In this study, it is meant to the right view depending on Dhamma or the right reasons. For instance, persons do the goodness, they take the good results. They do the badness, they take the bad results. Whole body is not permanent. True wisdom happens in Ariyasacca. Therefore, the Buddhist psychology is the educational system to emphasize the processes to say the its objectives, contents, morality as well as the students, who have learnt this subject, shall express the service mind to the public and the right view under the Buddhism’s moral principle.

Keyword: Psychological Buddhist System, Psychological Buddhist Theory, Thithi

บทนำ

ก่อนปีคริสต์ศักราช ๔๖๙ นักปรัชญาเริ่มสนใจสิ่งที่เป็นนามธรรมในตัวคน โดยเฉพาะเรื่องจิตหรือความคิดว่า ทำไมคนเราต้องคิด คิดมาจากส่วนไหนของร่างกาย วิธีการศึกษาเรื่องการคิด ก็ใช้วิธีการหลายอย่าง ใช้ผ้าพันศีรษะเพื่อทดสอบว่า ในขณะที่อยู่ในสภาพดังกล่าว มนุษย์คิดอย่างไร มีความสงสัยและประหลาดใจเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ทั้งที่มองเห็นได้และมองเห็นไม่ได้ และโดยเฉพาะสนใจในความสามารถของมนุษย์แต่ละคนที่มีอยู่ในตัว ที่เกิดติดตัวมาพร้อมกับเขา จึงได้หันมาทำความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์ที่เป็นตัวตนเอง และที่เป็นคนอื่น และคุณค่าต่างๆ ของมนุษย์ ดังที่ โสกราตีส (470-399 B.C.) กล่าวว่า จงรู้จักตนเอง (know yourself) และว่า ชีวิตที่ไม่รู้จักตนเองเป็นชีวิตที่ไม่มีค่า (an examined life is not worth living) และมีความเชื่อว่าวิญญาณหรือจิตเป็นตัวบงการให้มนุษย์กระทำการต่างๆ^๑ ความสนใจของมนุษย์ที่มีในตัวของเขาเอง ที่มีในพฤติกรรมของเขา และที่มีในพฤติกรรมของคนอื่นนั้น มีผลทำให้เกิดการแตกแขนงศาสตร์ใหม่จากปรัชญามาสู่ศาสตร์ เรียกว่า จิตวิทยา (The science of psychology)

^๑ กิ่งแก้ว ทรัพย์พระวงศ์, จิตวิทยาทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

ความหมายของจิตวิทยา

จิตวิทยานั้น มีรากศัพท์มาจากคำว่า psyche หมายถึง วิญญาณ (soul) และ logos หมายถึง “พูด” หรือ “กล่าว” ถือเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องวิญญาณ แต่ความหมายนี้ได้ถูกปฏิเสธ เพราะคำว่า วิญญาณนั้นมีความหมายคลุมเครือมาก ได้มีการถกเถียงมากเกี่ยวกับสถานะในร่างกาย เป็นต้น คำนิยามนี้เริ่มจะเปลี่ยนไป เป็น จิตศาสตร์ แต่เป็นสิ่งที่ยากที่จะให้ความหมายของคำว่า “จิต” หรือ ยากที่จะศึกษาได้ เพราะจิตนั้นเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง แต่ลักษณะเฉพาะบางอย่างก็ยังคงค้นคว้า หาสาเหตุไม่ได้ในคนวิกลจริต หรือในเวลาอนหลับ หรือการที่จะรู้จิตใจของสัตว์ ต่อมานักจิตวิทยา ได้ให้ความหมายใหม่ว่า จิตวิทยาเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องจิต แต่ก็ถูกปฏิเสธไปอีก เพราะจิตสำนึกนั้นมีทั้งจิตสำนึก จิตใต้สำนึก และจิตไร้สำนึก

มีนักจิตวิทยาทั้งหลายได้นิยามความหมายของคำว่า “จิตวิทยา” แตกต่างกันไป ดังนี้ วูดเวิร์ด (Woodworth) ๑๘๘๙-๑๙๖๗ กล่าวว่า จิตวิทยา เป็นศาสตร์แห่งกิจกรรมแต่ละบุคคลกับสิ่งแวดล้อม วัตสัน (Watson) ๑๘๗๘-๑๙๕๘ ได้ให้คำนิยามว่า จิตวิทยาเป็นศาสตร์แห่งพฤติกรรม คำว่า พฤติกรรมนั้นหมายถึงพฤติกรรมของมนุษย์และสัตว์ ซาลล์ อี. สกินเนอร์ (Skinner) ๑๙๐๒-๑๙๙๒ กล่าวว่า จิตวิทยาเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการตอบสนองบางอย่าง หรือทุกสิ่งทุกอย่างของชีวิตที่แสดงออกมา รวมไปถึงกระบวนการปรับตัว กิจกรรม และประสบการณ์ขององค์การ (organism) ทุกรูปแบบ

จิตวิทยา ในความหมายกว้าง หมายถึง พฤติกรรมของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นผลมาจากการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม ในความหมายดังกล่าว พฤติกรรมหมายถึง การแสดงออกซึ่งกิริยาอาการต่างๆ เช่น การเดิน การพูด การหัวเราะ การร้องไห้ เป็นต้น คำว่า แต่ละบุคคลนั้น หมายถึงสิ่งมีชีวิตได้แก่ มนุษย์และสัตว์ ในความหมายสั้นๆ จิตวิทยา คือวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์และสัตว์ (psychology shall be considered as the science itself with behavior of living organism)

ในปัจจุบัน จิตวิทยามีความหมายเป็นที่ยอมรับกันว่า เป็นศาสตร์ที่ศึกษาถึงพฤติกรรมและกระบวนการทำงานทางจิต ด้านระเบียบวิธีทางวิทยาศาสตร์ (The Scientific Study of Behavior and Mental Process)^๒

^๒ จิราภา เต็งไตรรัตน์ และคณะ, **จิตวิทยาทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๕.

การเข้ามาของจิตวิทยาตะวันตกในประเทศไทยนั้น เริ่มจากภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อประเทศไทยรับเอาอารยธรรมตะวันตก และได้จัดการศึกษาแบบตะวันตก เริ่มเห็นความสำคัญของการศึกษาทางด้านจิตวิทยา เช่น พระยาเมธาธิบดี, อาจารย์เอื้อม อิงควาณิชย์, ม.ล.ต๋อย ชุมสาย เป็นต้น และมีการพิมพ์ตำราจิตวิทยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙^{๑)} มีการพัฒนาการศึกษาค้นคว้าเป็นลำดับ จัดการศึกษาทั้งในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยกันอย่างจริงจังจนเป็นที่รู้จักกัน มีแขนงการศึกษาหลายแขนง เช่น จิตวิทยาพัฒนาการ จิตวิทยาสังคม จิตวิทยาการศึกษา เป็นต้น

ระบบพุทธจิตวิทยา

คำว่า ระบบนั้น ตรงกับภาษาอังกฤษว่า system ซึ่งมาจากภาษาลาตินว่า systema คือ ชุดของสิ่งที่มีปฏิสัมพันธ์กัน หรือการพึ่งพาซึ่งกันและกันของสิ่งที่มีการดำรงอยู่ที่แตกต่างกันและมีอิสระที่ได้ถูกรวบรวมในรูปแบบบูรณาการทั้งหมด ในความหมายหมายถึง ชุด (set) ของส่วนประกอบ (element) ที่มีลักษณะสัมพันธ์กันโดยการรวมกันเป็นกลุ่ม (input) กระบวนการ (process) และผลผลิต (output) จุดเน้นของระบบ จะเน้นไปที่กระบวนการ หมายถึงขั้นตอนการปฏิบัติงานที่มีการกำหนดอย่างชัดเจนว่าจะทำอย่างไรบ้าง เพื่อให้ได้ผลที่ต้องการ ขั้นตอนการปฏิบัติงานจะต้องปรากฏให้ทราบโดยทั่วไป ไม่ว่าจะในรูปแบบของเอกสาร หรืออิเล็กทรอนิกส์ หรือโดยวิธีอื่น^{๔)} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า ระบบคือ อย่าง ทำนอง ลำดับ ระเบียบ ที่รวมส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน ชั้น เช่นกับ ระบบใบไม้ คือ ใบไม้ที่หล่นลงมาซ้อนกัน^{๕)}

ในการศึกษาพุทธจิตวิทยานั้น ได้ถือเอาองค์ประกอบของระบบเป็นแนวทางในการศึกษา พุทธจิตวิทยา คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ ขอบเขตเนื้อหา สมมติฐาน สาขา พัฒนาการของการศึกษา พุทธจิตวิทยา คำสอนแม่บท การศึกษาจากวรรณคดี การศึกษาพุทธจิตวิทยาจากพุทธสาวก สาระ พุทธจิตวิทยา การพัฒนาจิตและจิตวิทยาประยุกต์ ในลักษณะบูรณาการอย่างสัมพันธ์กัน ตั้งแต่ วัตถุประสงค์เป็นต้นไปจนนิสัยมีจิตสาธารณะ มีเมตตา ปราณนาดีต่อกันตามหลักสังคหวัตถุ

^{๑)} จีราภา เต็งไตรรัตน์ และคณะ, *จิตวิทยาทั่วไป*, หน้า ๕.

^{๔)} www.thaiail.com

^{๕)} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๒๖๘.

แนวคิดหรือทฤษฎีพุทธจิตวิทยา

แนวคิด (concept) คือ ภาพพจน์ มโนภาพ มโนทัศน์ ภาพในใจหรือแบบของความคิดที่เป็นตัวแทน ความคิดรวบยอด ลักษณะที่สำคัญหรือปรากฏการณ์ ผ่านกระบวนการเรียนรู้คิด (cognition) ของคนเรา เป็นวิธีการที่เราจัดกลุ่มหรือจำแนกข้อมูลข่าวสาร เพื่อให้เรามองเห็นว่าสิ่งใดอยู่ในกลุ่มเดียวกัน เช่น มองว่าโต๊ะ เก้าอี้ เติง คือส่วนหนึ่งของเฟอร์นิเจอร์ ซึ่งจากบ ซึ่งมีความคิดรวบยอดอีกแบบหนึ่ง คือกบเป็นส่วนหนึ่งของสัตว์ หรือสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ การรู้จักจัดกลุ่มดังกล่าว ทำให้เราเข้าใจโลกที่เราอาศัยอยู่ได้ดีขึ้น

การศึกษาพุทธจิตวิทยานั้นมีแนวคิดว่า พุทธะ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน หมายถึง บุคคลที่ตรัสรู้แล้ว ผู้รู้ร้อยสี่ ๔ แบ่งเป็น ๓ คือ พระพุทธเจ้า (ท่านผู้ตรัสรู้เอง และสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม พระปัจเจกพุทธะ (ท่านผู้ตรัสรู้เองจำเพาะผู้เดียว) และพระอนุพุทธะ (ท่านผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า) (สาวกพุทธะ)

ทฤษฎีพุทธจิตวิทยา

ทฤษฎี หมายถึง กลุ่มความคิดที่มีเหตุผล ซึ่งได้มาจากการศึกษาอย่างเป็นระบบและมีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายเรื่องราวหรือเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นอย่างมีเหตุผล โดยได้ผ่านการทดลองอย่างน่าเชื่อถือ เช่น ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์^๖

ทฤษฎี หมายถึง ระบบความคิดที่มีการจัดการที่ได้อธิบายปรากฏการณ์ เหตุการณ์ต่างๆ ว่าเป็นอะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร และจะเป็นอย่างไรต่อไปในอนาคต ทฤษฎีได้มาจากการตั้งสมมติฐาน (hypothesis) และการพิสูจน์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ จนได้หลักฐานข้อเท็จจริง มีเหตุผลที่น่าเชื่อถือ ยืนยันอยู่จำนวนหนึ่ง จึงได้รับการยอมรับว่าเป็นทฤษฎี^๗

ทฤษฎีตามหลักพุทธจิตวิทยานั้น ตรงกับภาษาบาลีว่า ทิฎฐิ แปลว่า ความเห็น ความเข้าใจ ความเชื่อในการศึกษานี้ หมายถึงการเห็นชอบ (สัมมาทิฎฐิ) ได้แก่ เห็นชอบตามทำนองคลองธรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว ชั้นไม่เที่ยง เห็นร้อยสี่ ๔^๘

ดังนั้น การศึกษาพุทธจิตวิทยาจึงเป็นการศึกษาถึงระบบที่เน้นกระบวนการที่มีการกล่าวถึงวัตถุประสงค์ เนื้อหาพุทธจิตวิทยาและจุดประสงค์เชิงคุณธรรม คือผู้เรียนที่ได้ศึกษาวิชานี้จะเป็นที่มีจิตสาธารณะ และมีความคิดเห็นที่เป็นสัมมาทิฎฐิตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา

^๖ จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, ศ. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (สำนักงานอธิการบดี : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔๓.

^๗ วิทยากร เชียงกุล, จิตวิทยาและการพัฒนาตนเอง, (กรุงเทพมหานคร : เตือนตุลา, ๒๕๕๒), หน้า ๒๔๐.

^๘ พิสิฐ เจริญสุข, คู่มือการอบรมสมาธิ, (กระทรวงศึกษาธิการ: กรมการศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๔-๒๕.

ในส่วนแนวคิดหรือทฤษฎีนั้น ที่เป็นแนวคิดทางพุทธจิตวิทยานั้น เป็นแนวคิดที่พระพุทธเจ้า ได้ตั้งเป็นสมมติฐาน (hypothesis) ตามหลักวิทยาศาสตร์ จนปรากฏเป็นแนวคิดหรือทฤษฎีที่เป็น สัมมาทิฎฐิ เกิดเป็นหลักธรรมและมีการเผยแพร่จนมีประชาชนนับถือทั่วโลก เช่น หลักธรรมเกี่ยวกับการฝึกหัดอบรมจิตใจ หลักวิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้น

สมมติฐานในพุทธจิตวิทยา

พระพุทธเจ้าได้ตั้งสมมติฐาน ๒ ครั้ง คือ

ครั้งที่ ๑ หลังจากได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูต ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ ทรงพอใจในสมณเพศ เห็นว่า สมณเพศน่าจะเป็นโอกาสอันงามที่จะทำชีวิตให้บริสุทธิ์ หลุดพ้นจาก ความแก่ ความเจ็บ และความตายได้ จึงได้เสด็จออกผนวช และได้พิสูจน์และทดลองด้วยพระองค์เอง โดยเข้าศึกษาและปฏิบัติในสำนักของอาหารดาบส และอุทกดาบส จนบำเพ็ญทุกรกิริยา ๓ วาระ คือ^๙

วาระแรก กตพระหนต์ด้วยพระหนต์ (กัดฟัน) กตพระตาลด้วยพระชีวหา (เอาลิ้นคนเขตนาน)

วาระที่สอง กลั่นลมหายใจเข้าออก จนเกิดเสียงอยู่ในช่องพระกรรณทั้งสอง

วาระสาม ทรงอดพระกระยาหาร เสวยแต่วันละน้อย จนมาดำริว่า การบำเพ็ญทุกรกิริยา ไม่ใช่ ทางตรัสรู้

หลังจากนั้น ทรงเกิดอุปมา ๓ ข้อ คือ

ข้อที่ ๑ สมณพราหมณ์ ยังมีความพอใจในกาม มีใจยังไม่สงบระงับ แม้จะบำเพ็ญเพียรอย่าง แสนสาหัสก็ยังไม่สามารถตรัสรู้ได้ เปรียบเหมือนใบไม้สดที่แช่อยู่ในน้ำ บุรุษจะนำไปสีกไฟเกิดไฟไม่ได้ ต้องเหนียวเปล่า

ข้อที่ ๒ สมณพราหมณ์ หลีกออกจากกาม มีใจรักใคร่ในกาม มีใจยังไม่สงบระงับ แม้จะบำเพ็ญ เพียรอย่างแสนสาหัส ก็จะไม่สามารถที่จะตรัสรู้ได้ เปรียบเหมือนไม้สดที่ชุ่มด้วยยาง แม้จะอยู่บนบก บุรุษจะนำไปสีกไฟเกิดไฟไม่ได้เช่นกัน

ข้อที่ ๓ สมณพราหมณ์ ละความใคร่ในกามได้แล้ว มีใจสงบระงับ มีการบำเพ็ญเพียรอย่าง ย่อมสามารถตรัสรู้ได้ เปรียบเหมือนไม้แห้งที่วางอยู่บนบก บุรุษสามารถสีกไฟเกิดไฟได้

จากอุปมา ๓ ข้อ ทำให้พระองค์ทรงเห็นว่า การบำเพ็ญทุกรกิริยาไม่ใช่หนทางแห่งการตรัสรู้ จึงทรงเปลี่ยนสมมติฐานใหม่ ครั้งที่ ๒ ทรงทราบแล้วว่าการบำเพ็ญทุกรกิริยาไม่ใช่ทางแห่งการตรัสรู้

^๙ คณาจารย์สำนักพิมพ์เลี้ยงเซียง, พุทธประวัติฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเซียง, ๒๕๔๗), หน้า ๓๕-๓๖.

โดยเปรียบเทียบกับเสียงพิณที่ท้าวสักกเทวราช ดีดถวาย จึงตั้งสมมติฐานใหม่ว่า การบำเพ็ญเพียรทางจิตโดยยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาเป็นข้อปฏิบัติ จะเป็นหนทางบรรลुพระสัพพัญญุตญาณแท้จริงทรงเริ่มฉันอาหารและบำเพ็ญเพียรทางจิต จนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อวันที่ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ก่อนพุทธศก ๔๕ ปี

กำเนิดพุทธจิตวิทยา

ในการศึกษาพุทธจิตวิทยานั้น จะต้องทำความเข้าใจพระพุทเจ้าในฐานะเป็นผู้นำเอาความรู้แขนงนี้มาแสดงให้ประจักษ์แก่ชาวโลก ดังนี้ พระพุทเจ้าตามประวัติศาสตร์ มีพระนามเดิมว่า เจ้าชายสิทธัตถะ เป็นโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายา แห่งนครกบิลพัสดุ์ ประเทศอินเดีย ทรงประสูติก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี เมื่อมีพระชนพรรษาได้ ๑๖ พรรษา ได้ทรงอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงยโสธราหรือพิมพา และทรงมีพระโอรส ๑ พระองค์ นามว่าราหุล เมื่อพระชนมายุได้ ๒๙ พรรษา ได้เสด็จออกผนวชเพื่อแสวงหาสัจธรรมเป็นเวลา ๖ ปี ได้ทรงตรัสรู้อริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เมื่อพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา หลังจากนั้นทรงเสด็จไปประกาศหลักธรรมแก่ชาวโลกเป็นเวลา ๔๕ ปี และเสด็จดับขันธปรินิพพาน เมื่อพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา

ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษานั้น พระพุทองค์ทรงพิจารณาอิทธิธรรมปิฎกตลอด ๗ วัน และตรัสเทศนาพระสัจตปกรณาภิธรรมปิฎกในภายในไตรมาส^{๑๐} (พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์) ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์โปรดพุทธมารดาสิริมหามายา ตลอด ๓ เดือน

ณ สัตตมหาสถานนั้น พระพุทองค์ทรงพิจารณาพระอภิธรรมปิฎก หลังจากตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เสด็จประทับเสวยวิมุตติสุขในสถานที่ต่างๆ แห่งละ ๗ วัน เป็นเวลา ๔๙ วัน ดังนี้

สัปดาห์ที่ ๑	ต้นศรีมหาโพธิ์ พิจารณาปฏิจสงมุขปาท ทั้งอนุโลมและปฏิโลม
สัปดาห์ที่ ๒	อนิมิสเจดีย์ เฟงดูร์ตันบัลลังก์
สัปดาห์ที่ ๓	จงกรมระหว่างอนิมิสเจดีย์กับต้นศรีมหาโพธิ์
สัปดาห์ที่ ๔	รัตนฆรเจดีย์ เรือนแก้ว พิจารณาอภิธรรมปิฎก
สัปดาห์ที่ ๕	อชปาลนิโครธ และทรงขับธิดามาร
สัปดาห์ที่ ๖	มูจลินท์ (ไม้จิก)
สัปดาห์ที่ ๗	ราชายตนะ (ไม้เกต) ตปุสสะและภัลลิกะ

^{๑๐} สมเด็จพระพรหมญาณสังขโมลี, พระปฐมสมโพธิกถา (พิสดาร ๒๙ ปริเฉท), (กรุงเทพฯ ม.ป.ป.), หน้า ๓๙๓-๓๙๔.

หลังจากสัปดาห์ที่ ๗ เริ่มประกาศศาสนาตามการอาราธนาของท้าวสัทัมบดีพรหม โดยทรงเปรียบสรรพสัตว์ สิ่งมีชีวิตเหมือนดอกบัวสี่เหล่า

ดอกบัวสี่เหล่า มีดังนี้ คือ

๑. อุกษมัตถัญญ ดอกบัวพินน้ำ พอได้รับน้ำก็ขึ้นก็จะสามารถตรัสรู้ได้
๒. วิปฏิตัญญู เสมอผิวน้ำ ต้องได้รับการขึ้นและทบทวนก็จะสามารถตรัสรู้ได้
๓. เนยยะ อยู่ใต้น้ำ ต้องได้รับน้ำขึ้นมากกว่าชั้นที่สอง จึงจะสามารถตรัสรู้ได้
๔. ปทปรมะ อยู่ใต้โคลนตม ขึ้นอย่างไรก็ไม่สามารถตรัสรู้ได้

วัตถุประสงค์ของการศึกษาพุทธจิตวิทยา

๑. วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมทางกาย

- ๑) ทราบถึงคุณประโยชน์ของพระพุทธศาสนา
- ๒) มีคุณธรรมในจิตใจ เช่น ขันติ เมตตา สังคหวัตถุ พฤติกรรมเชิงบวก จิตสาธารณะ เป็นต้น
- ๓) ดำเนินชีวิตตามแนวพุทธจริยธรรม (อริยบุคคล)
- ๔) พึ่งตนเองและบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม ประเทศชาติ

๒. วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมทางจิต

- ๑) เพื่อกำจัดอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน
- ๒) มีความตั้งใจ (โยสีโสมนสิการ) สัมมาทิฐิ ปฏิบัติทางจิต (สมาธิ ปัญญา)
- ๓) ประโยชน์แห่งความสุขและสงบจิตใจ
- ๔) ประโยชน์สุขยิ่ง (พระนิพพาน)

ขอบเขตเนื้อหาพุทธจิตวิทยา

หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ได้พิจารณากระแสความเป็นไปของจิต ทั้งในกระแสชีวิตที่เป็นทุกข์ สาเหตุที่ทำให้ชีวิตเป็นทุกข์ ความเป็นไปได้ของการดับทุกข์ และวิธีการดำเนินชีวิตไปสู่การดับทุกข์ กระแสจิตหรือภาวะจิตที่พระองค์ทรงค้นพบนั้น ถือได้ว่าเป็นเนื้อหาสาระสำคัญของศาสตร์ที่เรียกว่า พุทธจิตวิทยา เพราะเป็นการศึกษาเรื่องจิตโดยตรง โดยมีจุดเน้นให้ผู้ศึกษาเฝ้ามอง พิจารณาและวิเคราะห์ จนรู้เท่าทันสภาวะจิตด้วยตนเอง เพื่อจะได้ขจัดทุกข์ทางใจได้สิ้นเชิง มีสภาวะจิตที่เป็นอิสระ ถึงความสุขที่สมบูรณ์ เป้าหมายของจิตวิทยาพระพุทธศาสนาอยู่ที่การฝึกกระแสจิตเพื่อดับทุกข์ ดังพระดำรัสของพระพุทธองค์ที่ตรัสไว้ในอรรถกถาพุทธปมสูตร ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ในกาลก่อนก็ตาม ในบัดนี้ก็ตาม
เราบัญญัติสอนแต่เรื่องความทุกข์และความดับสนิทไม่
เหลือของความดับทุกข์เท่านั้น”^{๑๑}

คำว่า ทุกข์ นั้นคือ สภาพที่ทนได้ยาก สภาพที่เป็นทุกข์ ความไม่สบาย ความบีบคั้นจากปัญหา
ต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นสาระสำคัญและถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นในทฤษฎีของ มหาวรรค กล่าวถึงทุกข์ว่ามี
๒ ลักษณะ คือ^{๑๒}

๑. กายิกทุกข์ เป็นความทุกข์หรือความบีบคั้นที่มีสาเหตุมาจากความต้องการต่างๆ เช่น
ความต้องการอาหาร ต้องการมีรถ มีบ้าน ร่ำรวย เป็นต้น เป็นความต้องการทางวัตถุ

๒. เจตสิกทุกข์ เป็นความทุกข์หรือความบีบคั้นที่มีสาเหตุมาจากความต้องการทางด้าน
จิตใจ ซึ่งถือว่าเป็นสาระของจิตวิทยาทั้งหมด ความทุกข์ที่เกิดทางด้านจิตใจนี้เป็นความทุกข์ที่
เกิดก่อนความทุกข์ทางกาย และสามารถบริหารจัดการได้ด้วยศักยภาพและสติปัญญาของมนุษย์
ดังพระพุทธพจน์ที่กล่าวลักษณะไว้ในขุททกนิกายว่า

“จิตดีนรณ กลับกลอก ป้องกันยาก ห้ามยาก คนมีปัญญาสามารถทำให้ตรงได้เหมือนช่างศร
ดัดลูกศร”

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจไม่บริสุทธิ์
กล่าวอยู่ที่ตาม ทุกข์ย่อมเป็นไปตามบุคคลนั้น เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้ลากเกี่ยวนไปอยู่
ฉะนั้น”

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลใดมีใจผ่องใส
กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม สุขย่อมไปตามบุคคลนั้น เหมือนเงามีปกติไปตาม ฉะนั้น”

ดังนั้น ผู้ที่สามารถบริหารจัดการจิตได้ก็สามารถบริหารจัดการกายได้

คำสอนแม่บทของพุทธจิตวิทยา

คือ พระธรรมและพระวินัย ซึ่งถือว่าเป็นเนื้อหาหลักในการศึกษาพุทธจิตวิทยา

พระธรรมและวินัย คือ คำสอนทางพระพุทธศาสนา เรียกว่าเป็นแม่บทหรือหลักในการศึกษา
พุทธจิตวิทยานั้น มีความหมายดังต่อไปนี้

ก. ธรรมะเป็นคำรวมเรียกสิ่งต่างๆ ที่เป็นธรรมชาติ ที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ตามระบบของธรรมชาติ
นั้นๆ และพฤติกรรมต่างๆ ของธรรมชาติ และสิ่งต่างๆ ในธรรมชาตินั้นๆ ทั้งที่อยู่ภายนอกและภายใน

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๗๘ /๒๘๖.

^{๑๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๕ /๓๔๒.

มนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ได้นำมาเป็นกฎเกณฑ์ ทฤษฎี หลักการ ความรู้ (ปริยัติ) ความประพฤติ (ปฏิบัติ) และหลักแห่งความรู้แจ้งแทงตลอด ซึ่งเป็นผลที่เกิดจากการปฏิบัติที่เรียกว่า ญาณ โภธิ วิมุตติ หรือนิพพาน ซึ่งสามารถแบ่งธรรมชาติหรือธรรมะนั้นๆ ออกเป็น ๑๐ ประเภทด้วยกันดังต่อไปนี้^{๑๓}

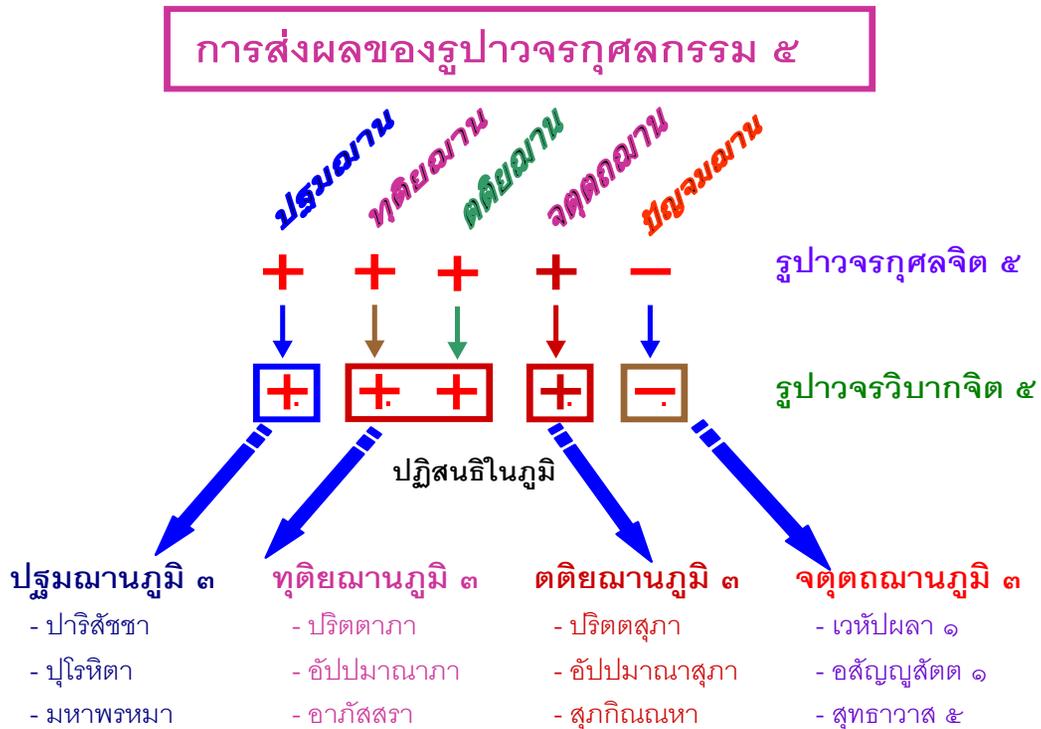
๑. เถยยธรรม คือ ธรรมหรือสิ่งที่ควรรู้ เช่น สังขาร จิต ลักษณะจิต นิพพาน เป็นต้น
 ๒. มรรคธรรม คือ อริยมรรค มีองค์ ๘ ประการ ซึ่งเป็นทางอันประเสริฐ หรือทางสายกลางที่พระพุทธเจ้าค้นพบ
 ๓. สภาวะธรรม คือ สภาพของสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งที่ดี (กุศล) สิ่งที่ไม่ดี (อกุศล) และสิ่งที่มีสภาพกลางๆ (อัปายากฤต)
 ๔. ชาติธรรม คือ สิ่งที่เป็นสามัญทั่วไปที่เกิดขึ้นในสิ่งนั้น ได้แก่ สิ่งที่เป็นทุกข์ เปลี่ยนแปลง และไม่คงอยู่ในสภาพเดิม จากอดีตไปสู่อนาคต
 ๕. มโนธรรม คือ สิ่งที่เป็นความรับผิดชอบชั่วดีที่เกิดขึ้นในชีวิตจิตใจ
 ๖. วิสัยธรรม คือ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับประสาทสัมผัส (อวัยวะภายใน-ภายนอก) ซึ่งอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้นภายในจิตใจ
 ๗. ปุญญธรรม คือ สิ่งที่มีค่าต่อชีวิต ได้แก่ คุณงามความดี ความสุขทางกายและจิต
 ๘. ภาวะธรรม คือ สิ่งที่มีอยู่ เกิดขึ้น และเปลี่ยนแปลงจากสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่ง
 ๙. ปาวจนธรรม คือ สิ่งที่เป็นคำสอน ที่เป็นปริยัติ ที่ควรนำมาศึกษา
 ๑๐. นิพพานธรรม คือ เป้าหมายของการศึกษาและชีวิตของพุทธศาสนิกชน
- ข. วินัย คือ กฎระเบียบ ข้อบัญญัติสำหรับฝึกหัดกาย วาจา และใจ ได้แก่ สิกขาบท หรือศีลของพระภิกษุ สามเณร ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และชีโนพระพุทธศาสนา
- ธรรมะและวินัยนี้ ถือว่าเป็นบทตั้งหรือเป็นแกนในการศึกษาพุทธจิตวิทยา

สาขาของพุทธจิตวิทยา

พุทธจิตวิทยา สามารถแบ่งออกเป็นสาขาต่างๆ ได้ ๒ สาขา คือ

๑. พุทธจิตวิทยาทั่วไป จะเน้นศึกษาพฤติกรรมของจิตที่สะท้อนออกมาทางกายและวาจา ได้แก่ ทางอารมณ์ ความรู้สึก เขวามันปัญญา การรับรู้ สุขภาพจิต การสื่อสาร ผัสสะ สังคม สิ่งแวดล้อม
๒. พุทธจิตวิทยาเหนือประสาทสัมผัสหรือขั้นสูง ในภูมิภพ ฌานสมาบัติ มรรค ผล นิพพาน โดยชาติ ภูมิ และกิริยาจิต เช่น จิตที่เป็นรูปาวจรกุศลจิต จะส่งผลให้เกิดในสุขาวจรกุศลภูมิ ดังแผนภูมิข้างล่าง

^{๑๓} จิตวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, ๒๕๒๖, หน้า ๖๗-๖๘.

สาขาพุทธจิตวิทยาการศึกษาในปัจจุบัน (เน้นการประยุกต์)

๑. **พุทธจิตวิทยาการศึกษา** เน้น พุทธิศึกษา (Cognitive Education) จริยศึกษา (Moral Education) พลศึกษา (Physical Education) พุทธศิลป์ (Buddhist Art Education)
๒. **พุทธจิตวิทยาสังคม** บทบาทในพฤติกรรมทางจิตที่แสดงออกในสังคม และปฏิกริยาทางสังคม
๓. **พุทธจิตวิทยาอนัตตา** ศึกษาสามัญลักษณะของธรรมชาติ และจิตที่เป็นสังขตธรรมและอสังขตธรรม
๔. **พุทธจิตวิทยาประยุกต์** การนำพระพุทศาสนาไปสอนตามสภาวะและสิ่งแวดล้อม พุทธจิตวิทยาบำบัด / พุทธจิตวิทยาวิเคราะห์ การนำหลักสมาธิและวิปัสสนาไปบำบัดผู้ป่วย
๕. **พุทธจิตวิทยาปรากฏการณ์** ศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดจากการปฏิบัติที่รู้เห็นด้วยตนเอง (จิตวิทยาพระนิพพาน)
๖. **พุทธจิตวิทยาการปรึกษา** การนำหลักธรรมไปให้คำปรึกษาแก่ผู้ป่วยในโรงพยาบาล ในลักษณะผู้ป่วยข้างเตียง (คิลานธรรม) ด้วยการปลอมโยน หรือการเจริญอาณานสติตามหลักการให้คำปรึกษา

การศึกษาพุทธจิตวิทยาจากพุทธสาวก

สังคัมพระพุทธานุชา เป็นสังคัมที่เป็นธรรมาธิปไตย ยึดคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติและดำเนินชีวิต ประกอบด้วยบริษัท (กลุ่มคน) ๔ จำพวก ที่เรียกว่า พุทธบริษัท คือ ภิกษุ และสามเณร ภิกษุณีและสามเณรี อุบาสกและอุบาสิกา บริษัท ๔ ต้องยึดมั่นและนับถือพระรัตนตรัย และปฏิบัติตามธรรมวินัยคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บริษัท ๔ นั้นถือว่าเป็นผู้แทนของพระศาสนาในการประกอบกิจกรรมทุกอย่าง มีหน้าในการศึกษา ปกป้องคุ้มครองทะนุบำรุงพระศาสนาให้เจริญพัฒนาสถาพร

คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ เรียกว่าพระธรรมวินัย ซึ่งต่อมาได้มีการสังคายนาชำระตรวจสอบความถูกต้องมาโดยลำดับ และได้จัดเป็นหมวดหมู่ ที่เรียกว่า พระไตรปิฎก มี ๓ หมวด ดังนี้^{๑๔}

- ก. วินัยปิฎก คือคัมภีร์ที่ว่าด้วยระเบียบวินัย มี ๕ หมวด ได้แก่
 ๑. มหาวิภังค์ : วินัยที่เป็นหลักใหญ่ๆ ของภิกษุ
 ๒. ภิกษุณีวิภังค์ : วินัยของภิกษุณี
 ๓. มหาวรรค : พุทธประวัติตอนแรก และกิจการของภิกษุสงฆ์
 ๔. จุลวรรค : พิธีกรรมทางพระวินัย ความเป็นมาของภิกษุณี และสังคายนา
 ๕. ปริวาร : คู่มือตอบ-ซักถามความรู้พระวินัย
- ข. สุตตันตปิฎก คือคัมภีร์ที่ว่าด้วยพระธรรมเทศนาต่างๆ ไป มีประวัติและเนื้อเรื่องประกอบแบ่งออกได้ ๕ หมวดใหญ่ ดังนี้
 ๑. ทีฆนิกาย : พระสูตรหรือพระธรรมเทศนาขนาดยาว
 ๒. มัชฌิมนิกาย : พระสูตรหรือพระธรรมเทศนาขนาดกลาง
 ๓. สังยุตตนิกาย : พระสูตรหรือพระธรรมเทศนาประมวลธรรมตามเรื่องที่เกี่ยวข้อง
 ๔. อังคุตตรนิกาย : พระสูตรหรือพระธรรมเทศนาเป็นข้อๆ ตามลำดับข้อธรรม
 ๕. ขุททกนิกาย : พระสูตรหรือพระธรรมเทศนาภาษิต คำอธิบาย และเรื่องราวเบ็ดเตล็ด
- ค. อภิธรรมปิฎก คือคัมภีร์ที่ว่าด้วยข้อธรรมล้วนๆ ไม่มีประวัติหรือเรื่องราวประกอบ มี ๗ หมวด ดังนี้
 ๑. ฉัมมสังคณี : ธรรมะรวมเป็นหมวดเป็นกลุ่ม
 ๒. วิภังค์ : อธิบายธรรมแต่ละเรื่องแยกแยะออกชี้แจงวินิจฉัยโดยละเอียด

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้, (กรุงเทพมหานคร : แมสโปรดักส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๒-๔๒.

๓. ธาตุกถา : ธรรมะที่จัดระเบียบความสัมพันธ์เข้าในชั้น ธาตุ อายตนะ
๔. บุคคลบัญญัติ : บัญญัติความหมายบุคคลประเภทต่างๆ ตามคุณธรรมที่ดี
๕. กถาวัตถุ : แดงและวินิจฉัยทัศนะของนิกายต่างๆ สมัยตติยสังคายนา
๖. ยมก : ธรรมะที่รวมเป็นคู่ๆ
๗. ปุณฺณาน : อธิบายปัจจัย คือ ลักษณะความสัมพันธ์ที่เนื่องอาศัยกัน ๒๔ อย่าง

การศึกษาพุทธจิตวิทยาจากวรรณคดี

๑. วรรณคดีบาลี (หนังสือบาลีที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี คือ พระวินัยปิฎก ข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติ พระสุตตันตปิฎก พระธรรมเทศนาทั่วไปมีประวัติและเรื่องประกอบ พระอภิธรรมปิฎก ธรรมะล้วนๆ)

๒. อรรถกถา คัมภีร์อธิบายความในพระไตรปิฎก เช่น มโนรถปुरुณี พระพุทธโฆสจารย์แต่ง กล่าวถึงสถานที่ที่พระพุทธเจ้าจำพรรษา ๔๕ พรรษา คือ

๑) อธิปตนมฤคทายวัน	๒-๔) ราชคฤห์
๕) เวสาลี	๖) มังกุลบรรพต
๗) ดาวดึงส์	๘) เกสกลาวัน (ใกล้สูงสูมารคีรี)
๙) โกสัมภี	๑๐) ปาลีไลยกะ
๑๑) นาฬา	๑๒) เวลัญจนา
๑๓) จาลิยบรรพต	๑๔) เขตวัน
๑๕) กบิลพัสดุ์	๑๖) อาฬวี
๑๗) ราชคฤห์	๑๘-๑๙) จาลิยบรรพต
๒๐) ราชคฤห์	๒๑-๔๕) เขตวัน หรือบุพพาราม

๓. ฎีกา คัมภีร์อธิบายความของอรรถกถา
๔. อนุฎีกา อธิบายความในฎีกา
๕. โยชนา อธิบายความหมายของศัพท์และความสัมพันธ์ของศัพท์

สถาบันการศึกษาพุทธจิตวิทยา

สถาบันทางการศึกษา คือ โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย ได้จัดรูปแบบการศึกษาจากพระไตรปิฎกขึ้นในวัด วิหาร อาศรม หรือพระราชวัง พระสาวกและพุทธบริษัท ได้ปรับปรุงและขยาย

การศึกษาออกเป็น วิทยาลัย มหาวิทยาลัย ภายใต้การอนุเคราะห์และอุปถัมภ์จากรัฐบาลประเทศนั้นๆ ที่พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้าไป การศึกษาจิตวิทยาพระพุทธศาสนา ได้แบ่งออกเป็นสาขาต่างๆ เช่น อภิจิตวิทยา อภิธรรม ปรจิตวิทยา เป็นต้น จากในอดีตจนถึงปัจจุบันที่พอจะกล่าวได้ดังนี้

ก. มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาในอดีต เช่น มหาวิทยาลัยนาลันทา วิกรมศิลา อุทัยปุระ ตักกศิลา เป็นต้น สถาบันดังกล่าวยึดพระไตรปิฎกเป็นแม่บทของการศึกษา ทั้งตามภาษามคธ และภาษาสันสกฤต

ข. มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน พระพุทธศาสนาเมื่อเผยแผ่เข้าไปในประเทศนั้นๆ ก็ได้มีการปรับปรุงพัฒนาไปตามวิถีชีวิตของคนในชุมชนและประเทศนั้นๆ โดยไม่มีนโยบายที่จะทำลายหรือลบล้างประเพณีหรือวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม แม้แต่ระบบการศึกษาก็พัฒนาไปตามวิถีชีวิตของคนในประเทศนั้น ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เป็นมหาวิทยาลัยที่ใช้ภาษาบาลีเป็นหลักในการศึกษาพระพุทธศาสนา เช่น ประเทศศรีลังกา ไทย พม่า เขมร ลาว เป็นต้น

๒. มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เป็นมหาวิทยาลัยที่ใช้ภาษาสันสกฤตเป็นหลักในการศึกษาพระพุทธศาสนา เช่น ทิเบต มองโกเลีย จีน เกาหลี เวียดนาม และญี่ปุ่น และนอกจากนั้นยังได้แปลมาเป็นภาษาประจำชาติของตนเอง

๓. มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแบบตะวันตก เป็นลักษณะการศึกษาแบบรวม คือ มีทั้งใช้ภาษาบาลี สันสกฤต ทิเบต จีน ญี่ปุ่น แล้วแต่ประเทศที่นำพระพุทธศาสนาเข้าไปเผยแผ่ เช่น ประเทศแถบสแกนดิเนเวีย อังกฤษ อเมริกา เยอรมัน รัสเซีย เนเธอร์แลนด์ ฝรั่งเศส ออสเตรเลีย เป็นต้น

ประโยชน์ของการศึกษาพุทธจิตวิทยา

จุดเด่นของพระพุทธศาสนาที่เป็นที่สนใจของผู้ศึกษา ก็คือพระพุทธศาสนาเน้นหนักในเรื่องการศึกษาเรื่องจิตมาก และพุทธจิตวิทยาก็เน้นไปที่การศึกษาเรื่องจิต ซึ่งเมื่อศึกษาก็จะก่อให้เกิดประโยชน์ ดังนี้

๑. ทำให้เข้าใจชัดเจนถึงกระบวนการทำงานของจิต ธรรมชาติ และเหตุปัจจัยต่างๆ ที่เป็นตัวภาวะแฝงของจิต

๒. สามารถควบคุมความทุกข์และสร้างเหตุปัจจัยใหม่ เพื่อจะช่วยขจัดภาวะแฝงที่ทำให้เกิดทุกข์นั้นๆ หมดไป

๓. สามารถปลดปล่อยทุกข์ทั้งกายและทุกข์ทั้งใจได้สิ้นเชิง บรรลุถึงความสุขสมบูรณ์ของชีวิต และเข้าถึงความสงบแห่งจิตใจได้อย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

จิราภา เต็งไตรรัตน์ และคณะ. **จิตวิทยาทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.

กิ่งแก้ว ทรัพย์พระวงศ์. **จิตวิทยาทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๔๓.

คณาจารย์เลี้ยงเซียง. **พุทธประวัติฉบับมาตรฐาน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเซียง, ๒๕๔๗.

จำนง อติวัฒน์สิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. สำนักงานอธิการบดี : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แมสโปรดักส์, ๒๕๔๖.

พิสิฐ เจริญสุข. **คู่มืออบรมสมาธิ**. กระทรวงศึกษาธิการ : กรมการศาสนา, ๒๕๕๒.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๖-๒๕๓๒.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙

_____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒-๒๕๓๔.

_____. **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕-๒๕๕๗.

_____. **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๕๔-๒๕๕๖.

วิทยากร เชียงกุล. **จิตวิทยาและการพัฒนาตนเอง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๕๒.

สมเด็จพระปรมาธิบดีชินโรส. **พระบรมสมโพธิกถา (พิศดาร ๒๗ ปริเฉท)**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเซียง, ม.ป.ป.